

มรดกร่วมทางวัฒนธรรม

ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

Common Heritage of the Mekong Region

สมหมาย ชินนาค

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

**มาร่วม
ทางวัฒนธรรม
ภูมิภาคน้ำโขง**

Common Heritage of the Mekong Region

ขออุทิศแด่

ศาสตราจารย์ ดร.พิกยา สายสุ

คุณครูผู้คอยย้ำเตือนให้ผู้เขียนมุ่งมั่นและเอาใจจริงเอาใจกับการศึกษาวิจัยด้านอาณานิคมบริเวณศึกษา

มรดกร่วม ทางวัฒนธรรม ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

Common Heritage of the Mekong Region

ผู้เขียน	สมหมาย ชินนาค
ปีที่พิมพ์	๒๕๖๓
พิมพ์ครั้งที่	๓
ราคา	๘๔๕ บาท
ISBN	978-616-478-508-3
จำนวน	๑๐๐ เล่ม
งานรูปเล่มและปก	วัชร คุชฎีกุล
พิสูจน์อักษร	กาญจนา ชินนาค
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ๘๕ ถนนสถลมารค ตำบลเมืองศรีไค อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โทรศัพท์ ๐๔๕-๓๕๓-๑๑๕
ผู้จัดการโรงพิมพ์	ดร.ปิยณัฐ สร้อยคำ
จัดจำหน่ายโดย	ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สาขาสยามแสควร์ (สำนักงานใหญ่) อาคารวิทยกิตติ ชั้น ๑๔ ซอยจุฬาลงกรณ์ ๖๔ ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๘ ๘๘๘๑ โทรสาร ๐ ๒๒๕๔ ๙๔๙๕ เว็บไซต์: www.chulabook.com

ภาพหน้าปก ภาพการแข่งขันเรือมังกร (Dragon Boat) ที่นำมาแสดง ณ พิพิธภัณฑ์
เมืองสิบสองปันนา (ภาพโดยผู้เขียน, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒)

คำนำ

ตำราเล่มนี้ ปรับปรุงจากเอกสารคำสอนของผู้เขียนที่เคยใช้สอนนักศึกษาหลักสูตรวิชาเอก และวิชาโทสาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่เรียนรายวิชา ๑๔๕๔ ๒๗๑ มรดกร่วมทางวัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Common Heritage of the Mekong Region) และรายวิชา ๑๔๕๔ ๒๓๑ ปรัชญา ศาสนา และความเชื่อในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Philosophy, Religions, and Beliefs in the Mekong Region) มาตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๕ ทั้งนี้ เฉพาะรายวิชาที่สองนั้น เนื้อหาที่เคยใช้สอนจะอยู่เฉพาะบทที่ ๖ และบทที่ ๗ เท่านั้น

การเรียบเรียงตำราเล่มนี้ขึ้น ก็เนื่องจากผู้เขียนในฐานะที่เป็นผู้สนใจและผู้สอนในวิชา เกี่ยวกับอาณานิคมศึกษาด้านลุ่มน้ำโขงมาเป็นเวลาร่วม ๒๐ กว่าปี เห็นว่านักศึกษาที่เรียนด้านนี้ ยังประสบกับปัญหาการขาดแคลนตำราว่าด้วยเรื่องมรดกร่วมทางวัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยตรง ส่วนใหญ่ผู้เขียนสังเกตว่า ผู้สอนและนักศึกษาจะอาศัยเอกสาร หนังสือ หรือบทความที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนใหญ่มาก่อน และบางครั้งเอกสาร หนังสือหรืองานเขียนเหล่านั้นก็นำเสนอข้อมูล หรือแง่มุมที่ทำให้ผู้อ่านเห็นแต่สิ่งที่เป็น “จุดต่าง” หรืออัตลักษณ์เฉพาะ ไม่ชี้หรืออธิบายให้เห็น “จุดร่วม” หรืออัตลักษณ์ร่วม ของสังคมวัฒนธรรมที่เขียนถึง อีกทั้งจำนวนไม่น้อยที่เขียนโดยอาศัยข้อมูล หรือมุมมองของ “คนนอก” (Outsider View หรือที่นักมานุษยวิทยาเรียกว่า Etic) เพียงอย่างเดียว ไม่ได้อาศัยข้อมูลหรือมุมมองของ “คนใน” (Insider View หรือที่นักมานุษยวิทยาเรียกว่า Emic) มีหน้าซ้ำเป็นการนำเสนอเฉพาะข้อมูลเป็นหลัก โดยขาดการวิเคราะห์ อธิบายหรืออภิปรายเชิงวิชาการ อันเป็นสิ่งที่นิสิต นักศึกษา นักวิชาการควรที่จะได้รับ จนทำให้ทั้งผู้สอนและนักศึกษาไม่สามารถเข้าใจมรดกร่วมทางวัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้อย่างลึกซึ้ง

ดังนั้นการเรียบเรียงตำราเล่มนี้ ในด้านข้อมูลนั้น ผู้เขียนพยายามคำนึงถึงคำว่า “คนใน” เป็นสำคัญ โดยการอาศัยทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญคือข้อมูลปฐมภูมิจากงานวิจัยภาคสนามของผู้เขียนที่เกี่ยวข้องกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงซึ่งดำเนินการต่อเนื่องมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๔๐ มาจนถึงปัจจุบัน แล้วนำมาวิเคราะห์และอธิบายโดยอาศัยแนวคิดและมุมมองด้านมานุษยวิทยาที่ผู้เขียนได้รับการบ่มเพาะมา

วัตถุประสงค์ของตำราเล่มนี้ก็คือ การนำเสนอประเด็นที่ควรพิจารณาวัฒนธรรมในภูมิภาค ลุ่มน้ำโขงบางประเด็น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวัฒนธรรมมีหลากหลาย ผู้เขียนจึงมุ่งหยิบยกเฉพาะ ประเด็นมรดกร่วมหรือลักษณะร่วมที่เห็นได้ชัดเจนเท่านั้น เพื่อให้สอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชาและ วัตถุประสงค์ของรายวิชาที่ต้องการเพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ และความเข้าใจในมรดกร่วมทาง

วัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขงทั้งในแง่ภูมิโนเวศ ประวัติศาสตร์ เครือญาติ ชชาติพันธุ์ ภาษา คติความเชื่อ และศาสนา สถาปัตยกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรม

ตำราเล่มนี้จึงได้จัดแบ่งเนื้อหาเพื่อให้สอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชาและวัตถุประสงค์ของ รายวิชาข้างต้น ออกเป็น ๙ บทด้วยกัน ได้แก่ บทที่ ๑ แนวการศึกษามรดกร่วมทางวัฒนธรรมภูมิภาค ลุ่มน้ำโขง เป็นการปูพื้นเกี่ยวกับมโนทัศน์ว่าด้วยเรื่อง “วัฒนธรรม” และ “มรดกทางวัฒนธรรม” ความหมายของมรดกร่วมทางวัฒนธรรม และแนวคิด/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามรดกร่วมทาง วัฒนธรรมของภูมิภาค เพื่อประโยชน์พื้นฐานทางความคิดทฤษฎีสำหรับนักศึกษาด้านอาณานิคมศึกษา ที่เริ่มต้นศึกษาสังคมและวัฒนธรรมอื่น

บทที่ ๒ ลักษณะร่วมทางภูมิโนเวศและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในลุ่มน้ำโขง เนื้อหาในบทนี้ จะเป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางภูมิโนเวศหรือสภาพทางกายภาพและชีวภาพของแม่น้ำ โขง ที่จะถูกนำมาใช้เป็นทรัพยากรปัจจัยทางวัฒนธรรมของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับ พลวัตอันเนื่องด้วยภูมิปัญญา คติความเชื่อ ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของแต่ละ ท้องถิ่น รวมทั้งวิถีชีวิตของผู้คน และความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หรือพัฒนาการการ สร้างบ้านแปงเมืองในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตามแนวทางการอธิบายของแนวคิดพื้นที่ทางวัฒนธรรม

บทที่ ๓ มรดกร่วมทางประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำโขง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ อิทธิพลของวัฒนธรรมจีนและอินเดีย เป็นการปูพื้นฐานเกี่ยวกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของ ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ในแง่ของพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมจีนและ อินเดีย เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน โดยผู้เขียนได้จัดแบ่งเนื้อหา ออกเป็น ๓ ส่วนคือ หนึ่ง สุวรรณภูมิ อินโดจีน ลุ่มน้ำโขง: ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตนของภูมิภาค สอง พัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำโขงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดี และ สาม สภาพสังคมและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงภายใต้อิทธิพลจีนและอินเดีย

บทที่ ๔ จนถึงบทที่ ๙ เป็นบทที่ว่าด้วยมรดกร่วมทางวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงใน ประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นผลมาจากการสำรวจข้อมูลเชิงเอกสารและการวิจัยภาคสนามตลอดทั่วทั้ง ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงของผู้เขียนเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี โดยในบทที่ ๔ จะว่าด้วยมรดกร่วมทางเครือญาติ และชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ตำนาน นิทานพื้นบ้าน และเครือญาติข้ามแดน บทที่ ๕ ว่าด้วย มรดกร่วมทางภาษาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: กรณีศึกษากลุ่มตระกูลภาษาไท-กะไดและมอญ-เขมร บท ที่ ๖ ว่าด้วยมรดกร่วมทางคติความเชื่อดั้งเดิมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ผี แถน ขวัญ นาค บทที่ ๗ ว่าด้วย มรดกร่วมทางศาสนา: พื้นที่รัฐจารีตภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมพุทธศาสนาพราหมณ์-ฮินดู บทที่ ๘

ว่าด้วยมรดกร่วมทางสถาปัตยกรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: บ้านเรือนและเทวสถาน และบทที่ ๙ ว่า
ด้วยมรดกร่วมทางประเพณีและพิธีกรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ประเพณี ๑๒ เดือน

ผู้เขียนเชื่อแน่ว่า เมื่อได้อ่านเนื้อหาครบทั้ง ๙ บทโดยปราศจากอคติเรื่อง “รัฐชาติ” (nation state) “ชาตินิยม” (nationalism) และ “อคติทางชาติพันธุ์” (ethnocentrism) แต่เปิดกว้างในการยอมรับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคอย่างมีพลวัตแล้ว นักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปที่ได้อ่านตำราเล่มนี้ จะได้มุมมองและแนวคิดเชิงวัฒนธรรมบางประการในการทำความเข้าใจมรดกร่วมทางวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อันเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกันก็ปรากฏลักษณะร่วมกันในบางประการ รวมทั้งนำไปสู่ความเข้าใจ การยอมรับ การเคารพซึ่งกันและกัน เพราะการรับรู้และความเข้าใจที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานจนกลายเป็นกรอบหลักในการกำหนด “ความรู้สึก” และ “ทัศนคติ” ของเราที่มีต่อเพื่อนบ้านในแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (รวมทั้งเพื่อนบ้านอาเซียน) ที่ผ่านมานั้น ก็คือความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมี “กิจกรรมสงคราม” เป็นพลังขับเคลื่อน ทำให้เพื่อนบ้านถูกมองเป็น “ศัตรู” มากกว่า “มิตร” จนดูราวกับว่าหน้าประวัติศาสตร์ของชาติแถบนี้ปราศจาก “พื้นที่” ที่จะให้ความสัมพันธ์ในรูปลักษณะอื่นที่ยังปรากฏออกมา ยังผลให้พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเมืองในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขง จึงดูประหนึ่งจะเติบโตและพัฒนากันอย่างเป็นเอกเทศ

ในฐานะผู้เขียน จึงได้ตั้งความหวังไว้ลึก ๆ ว่า ตำราเล่มนี้อาจจะมีส่วนบ้างไม่มากนักน้อย ที่จะทำให้ผู้อ่านหรือผู้เรียนเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน มีสำนึกความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรม และสำนึกร่วมในอัตลักษณ์ของภูมิภาค เพื่อให้เกิดสำนึกการเป็นเพื่อนบ้านที่ดี มีความรับผิดชอบ อันจะนำไปสู่การสร้างให้ประชาคมลุ่มน้ำโขงเป็นสังคมแห่งความเอื้ออาทร ห่วงใย และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตามนิยามของคำว่า “พลเมืองของภูมิภาค” (Regional Citizenship) อีกทั้งยังเป็นกระจุกสะทอนที่จะทำให้ผู้อ่านหรือผู้เรียนได้มีความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมไทยทั้งที่สืบเนื่องและเปลี่ยนแปลงได้ดียิ่งขึ้นอีกด้วย

ผู้เขียนขอแสดงความขอบพระคุณมายังเจ้าของผลงานทุกชิ้นที่ผู้เขียนได้นำมาใช้ในการเขียนตำราชิ้นนี้ ซึ่งมีเป็นจำนวนมากเกินกว่าที่จะกล่าวถึงได้ทั้งหมด ทว่าผู้เขียนก็อยากจะเอ่ยถึงนักวิชาการท่านหนึ่ง ที่ผู้เขียนนับถือและยกย่องท่านว่าเป็น “ครู” ของผู้เขียน นั่นก็คือ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ศรีสักร วัลลิโภดม นักมานุษยวิทยาอาวุโส ที่ผู้เขียนรู้จักมักคุ้นเป็นอย่างดี จนอาจจะกล่าวได้ว่าข้อมูล มุมมอง ตลอดจนแนวความคิดในการอธิบายมรดกร่วมทางวัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ส่วนใหญ่ที่ปรากฏในงานเขียนชิ้นนี้ ได้รับอิทธิพลจากท่าน ทั้งผ่านการสนทนาส่วนตัว และการอ่านงานของท่าน จึงนับว่าท่านเป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างสูงต่อการเขียนตำราเล่มนี้

ตลอดระยะเวลากว่า ๒๐ ปีที่ผู้เขียนได้เดินทางไปยังดินแดนต่างๆ ทั่วภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เป็นการเดินทางของ “นักมานุษยวิทยา” ที่พยายามศึกษาและเข้าใจถึงทั้งความแตกต่างและความคล้ายคลึงของแต่ละวัฒนธรรม จึงต้องขอขอบพระคุณ ขอบคุณบรรดาผู้ให้ข้อมูลทุกๆ ท่าน ตลอดจนบรรดาผู้ช่วยนักวิจัยท้องถิ่น คนนำทาง ไกด์ และคนขับรถ ที่ทำให้ผู้เขียนสามารถนำข้อมูลที่ได้มาประกอบเขียนตำราเล่มนี้

ท้ายที่สุดนี้ กำลังใจและแรงผลักดันที่ผู้เขียนได้รับจากครอบครัวนับว่ามีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ผู้เขียนมีความมุ่งมั่นที่จะผลิตผลงานทางวิชาการของตนทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ ฉะนั้นผู้เขียนจึงขอใช้พื้นที่หน้ากระดาษนี้ในการเอ่ยขอบพระคุณและขอบคุณสมาชิกของครอบครัวบางคนมา ณ ที่นี้ นับแต่คุณพ่อหอม คุณแม่คำเพียร ชินนาค ผู้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและกำลังใจให้กับผู้เขียนตลอดมา พี่น้อย (ผ่องศรี ชินนาค) พี่สาวผู้ที่เคยสอบถามความคืบหน้าเป็นระยะๆ ด้วยความห่วงใย น้องชายคนเล็ก พี่จี๊ด (เย็นจิตร ชินนาค) พี่สาวผู้ที่เคยกระตุ้นและให้กำลังใจน้องเล็กเป็นระยะๆ แม่แป้ว ผู้ที่ยอมเสียสละและอดทนให้ผู้เขียนได้ทำงานเชิงวิชาการอย่างเต็มที่ นับได้ว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของผู้เขียนเสมอมา ตลอดจนกำลังใจจากน้องต๋นกล้า น้องข้าวหอม และน้องข้าวใหม่ ที่ทำให้ผู้เขียนรู้สึกว่าการพยายามทำหน้าที่ทั้งเชิงวิชาการและครอบครัวนั้นมีความสำคัญยิ่งนัก

สมหมาย ชินนาค

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ง
บทที่ ๑ แนวการศึกษามรดกร่วมทางวัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๑
บทนำ	๑
มโนทัศน์ว่าด้วยเรื่อง “วัฒนธรรม” และ “มรดกทางวัฒนธรรม	๔
วัฒนธรรม	๔
มรดกทางวัฒนธรรม	๖
ความหมายของ “มรดกร่วมทางวัฒนธรรม”	๘
แนวคิด “มรดกร่วมทางวัฒนธรรม” ในบริบทของแวดวงวิชาการไทย	๙
แนวคิด “มรดกร่วมทางวัฒนธรรม” ในบริบทของแวดวงวิชาการตะวันตก	๑๕
มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage)	๑๖
ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural landscape)	๑๘
แนวคิด/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามรดกร่วมทางวัฒนธรรมของภูมิภาค	๒๑
แนวคิดเรื่องเขตหรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม	๒๒
แนวคิดเรื่องข้ามพรมแดน	๒๗
แนวคิดเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม	๒๘
แนวคิดเรื่องการผสมผสานทางวัฒนธรรม	๓๑
ความสำคัญของการศึกษามรดกร่วมทางวัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๓๔
สรุปประเด็นของบทที่ ๑	๔๒
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๔๕
บทที่ ๒ ลักษณะร่วมทางภูมินิเวศและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในลุ่มน้ำโขง	๔๗
บทนำ	๔๗
ลักษณะทางกายภาพและความสำคัญของแม่น้ำโขง	๕๐
ระบบนิเวศของแม่น้ำโขง: มุมมองเชิงชีวภูมิศาสตร์ อุทกวิทยา และชลศาสตร์	๕๒
แม่น้ำโขง: ชื่อเรียกแม่น้ำกับตัวบ่งชี้เชิงภูมินิเวศวัฒนธรรม	๖๓
สภาพทางภูมินิเวศและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนในลุ่มน้ำโขง	๗๘

ลุ่มน้ำโขงตอนบน: ภูมิณีเวศกับวิถีชีวิตผู้คนและการสร้างบ้านแปงเมือง	๘๑
ลุ่มน้ำโขงตอนกลาง: ภูมิณีเวศกับวิถีชีวิตผู้คนและการสร้างบ้านแปงเมือง	๙๐
ลุ่มน้ำโขงตอนล่าง: ภูมิณีเวศกับวิถีชีวิตผู้คนและการสร้างบ้านแปงเมือง	๑๑๐
สรุปประเด็นของบทที่ ๒	๑๒๑
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๑๒๖

บทที่ ๓ มรดกร่วมทางประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำโขง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมจีนและอินเดีย

บทนำ	๑๒๗
สุวรรณภูมิ อินโดจีน ลุ่มน้ำโขง: ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตนของภูมิภาค	๑๓๒
สุวรรณภูมิ: วาทกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาที่สะท้อนความสัมพันธ์ ระหว่างอินเดียกับลุ่มน้ำโขง	๑๓๓
อินโดจีน: วาทกรรมยุคอาณานิคมและยุคสงครามเย็น	๑๓๗
อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: วาทกรรมของระบบเศรษฐกิจตามแนวคิดเสรีนิยม สมัยใหม่บนกระแสโลกาภิวัตน์	๑๓๙
พัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำโขงจากหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี	๑๔๗
พัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงยุคก่อน รับอิทธิพลอินเดียและจีน	๑๔๗
การก่อตั้งของรัฐยุคต้นหรือรัฐแบบจารีตในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๑๕๐
รัฐแบบจารีตที่สำคัญในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง	๑๕๒
รัฐแบบจารีตที่สำคัญในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง	๑๕๙
รัฐแบบจารีตที่สำคัญในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน	๑๖๘
การขยายอิทธิพลของอารยธรรมจีนและอินเดียในลุ่มน้ำโขง	๑๗๓
อารยธรรมอินเดียในลุ่มน้ำโขง	๑๗๓
อารยธรรมจีนในลุ่มน้ำโขง	๑๗๗
สภาพสังคมและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงภายใต้อิทธิพลจีนและอินเดีย	๑๘๒
ภาพรวมของอิทธิพลอารยธรรมอินเดียมีต่อลุ่มน้ำโขง	๑๘๒
ภาพรวมของอิทธิพลอารยธรรมจีนที่มีต่อลุ่มน้ำโขง	๑๘๗

อิทธิพลทางอารยธรรมจีนและอินเดียในกลุ่มน้ำโขง กรณีประเทศไทย	
พม่า และอินโดจีน	๑๘๘
อิทธิพลทางอารยธรรมจีนและอินเดียในประเทศไทย	๑๘๙
อิทธิพลทางอารยธรรมจีนและอินเดียในประเทศพม่า	๑๙๑
อิทธิพลทางอารยธรรมจีนและอินเดียในอินโดจีน	๑๙๗
อิทธิพลของอารยธรรมอินเดียในอินโดจีน	๑๙๘
อิทธิพลของอารยธรรมจีนในอินโดจีน	๑๙๙
สรุปประเด็นของบทที่ ๓	๒๐๔
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๒๐๖

บทที่ ๔ มรดกร่วมทางเครือญาติและชาติพันธุ์ในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง:

ตำนาน นิทานพื้นบ้าน และเครือญาติข้ามแดน	๒๐๙
บทนำ	๒๐๙
เครือญาติและชาติพันธุ์: นิยาม ความหมายในมุมมองเชิงมานุษยวิทยา	๒๑๕
นิยามความหมายของคำว่าเครือญาติ (Kinship)	๒๑๕
นิยามความหมายของคำว่าชาติพันธุ์ (Ethnic)	๒๒๖
ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำโขงยุคจารีต	๒๓๓
ตำนาน พงศาวดารและนิทานพื้นบ้าน: หลักฐานยืนยันลักษณะร่วม	
ทางเครือญาติและชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำโขง	๒๓๗
“น้ำเต้าป่อง”: ตำนานที่สะท้อนกำเนิดร่วมของชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำโขง	๒๔๑
ตำนานทำวสุ่งขุนเจือง: วิถีบูรุษร่วมของผู้คนในกลุ่มน้ำโขง	๒๔๕
ตำนานไท/ไตลื้อ: ตำนานที่สะท้อนประวัติศาสตร์ร่วมของ	
กลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาค	๒๕๒
ตำนานและพงศาวดารเกี่ยวกับลักษณะร่วมทางเครือญาติและชาติพันธุ์	
ที่แพร่หลายในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย	๒๕๕
กรณีศึกษา มรดกร่วมทางเครือญาติและชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำโขง	๒๖๑
กรณีศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไตในกลุ่มน้ำโขง	๒๖๑
กรณีศึกษาเครือญาติเชิงชาติพันธุ์และการแต่งงาน	
ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา	๒๖๗
ญาติพี่น้อง สะไ้-เขยข้ามแดนรัฐชาติ	๒๗๒

กรณีศึกษาเครือญาติทางเศรษฐกิจและชาติพันธุ์ของ	
เครือข่ายทางสังคมชาวอาข่า	๒๘๓
สรุปประเด็นของบทที่ ๔	๓๐๑
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๓๐๓
บทที่ ๕ มรดกร่วมทางภาษาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง:	
กรณีศึกษากลุ่มตระกูลภาษาไท-กะไดและมอญ-เขมร	๓๐๗
บทนำ	๓๐๗
แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา “มรดกร่วมทางภาษา” ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๓๑๐
กลุ่มตระกูลภาษาร่วมกันในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๓๑๙
การกระจายตัวของกลุ่มตระกูลภาษาหลักในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๓๒๘
กรณีศึกษากลุ่มตระกูลภาษาหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง:	
กลุ่มตระกูลภาษาไต/ไท-กะได	๓๓๔
กรณีศึกษากลุ่มตระกูลภาษาหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง:	
กลุ่มตระกูลภาษามอญ-เขมร	๓๕๔
สรุปประเด็นของบทที่ ๕	๓๖๐
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๓๖๑
บทที่ ๖ มรดกร่วมทางคติความเชื่อดั้งเดิมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ผี แถน ขวัญ นาค	๓๖๓
บทนำ	๓๖๔
คติความเชื่อเรื่องผีในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๓๖๙
คติความเชื่อเรื่องผีน้ำของชาวพม่า	๓๗๒
คติความเชื่อเรื่องผีของไตลื้อและชาวไทยดำ	๓๘๓
“แถน” คติความเชื่อร่วมของกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไทในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๓๙๕
ความหมายและที่มาของ “แถน”	๓๙๕
แถนในคติความเชื่อของลาวล้านช้าง ล้านนา	
และในภาคอีสานของไทย	๔๐๐
แถนในคติความเชื่อของชาวไทยดำ ไทขาว	๔๐๖
คติความเชื่อเรื่องขวัญในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๔๑๑
ขวัญในความเชื่อของชาวไตลื้อสิบสองปันนา	๔๑๒
ขวัญในความเชื่อของชาวพม่า	๔๑๗

ขวัญในความเชื่อของชาวไทยด้าสิบสองจุไท	๔๒๐
ความเชื่อเรื่องนาค (พญานาค) ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๔๒๔
ที่มาของคติความเชื่อเรื่องนาคในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๔๒๔
นาคในคติความเชื่อของชาวไทยด้าสิบสองปันนา	๔๓๒
นาคในคติความเชื่อของชาวม้งและมอญในประเทศเมียนมา	๔๓๖
นาคในคติความเชื่อของชาวล้านช้าง อีสาน และชาวล้านนา	๔๔๓
นาคในคติความเชื่อของชาวกัมพูชา	๔๕๗
นาคในคติความเชื่อของชาวเวียดนาม	๔๖๕
สรุปประเด็นของบทที่ ๖	๔๗๑
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๔๗๕

บทที่ ๗ มรดกร่วมทางศาสนาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: พื้นที่รัฐจาริตภายใต้อิทธิพลของ

วัฒนธรรมพุทธศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	๔๗๗
บทนำ	๔๗๗
บริบทในภาพรวมของวัฒนธรรมพุทธศาสนาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๔๘๒
ปัจจัยของการเป็นรัฐพุทธศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของดินแดนลุ่มน้ำโขง	๔๘๔
ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์	๔๘๔
ปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง	๔๘๖
แนวคิดเกี่ยวกับคติจักรวาลหรือมณฑล (Mandala)	๔๘๖
แนวคิดเกี่ยวกับคติเทวราชา	๔๙๐
แนวคิดเกี่ยวกับคติธรรมราชา	๔๙๑
แนวคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิราชา	๔๙๒
ความสัมพันธ์ระหว่างคติเทวราชา ธรรมราชา และจักรพรรดิราชา กับพุทธศาสนา	๔๙๔
วัฒนธรรมพุทธศาสนาในแต่ละท้องถิ่นของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๕๐๔
วัฒนธรรมพุทธศาสนาในสิบสองปันนา	๕๐๕
วัฒนธรรมพุทธศาสนาในพม่า	๕๑๙
วัฒนธรรมพุทธศาสนาในลาว	๕๓๕
วัฒนธรรมพุทธศาสนาในกัมพูชา	๕๔๒
วัฒนธรรมพุทธศาสนาในเวียดนาม	๕๕๒
สรุปประเด็นของบทที่ ๗	๕๗๒

เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๕๗๖
บทที่ ๘ มรดกร่วมทางสถาปัตยกรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: บ้านเรือนและเทวสถาน	๕๗๙
บทนำ	๕๗๙
สถาปัตยกรรมในฐานะวัฒนธรรมทางวัตถุที่สะท้อนวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ	๕๘๕
บ้านเรือน: มรดกร่วมทางสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำโขง	๕๘๘
กรณีศึกษาสถาปัตยกรรมบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในประเทศจีน	๕๙๕
กรณีศึกษาลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไตในพม่า ลาว เวียดนาม และไทย	๖๐๘
เทวสถาน: มรดกร่วมทางวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในลุ่มน้ำโขง	๖๒๑
ศิลปกรรมประเภทเทวสถานในวัฒนธรรมพูนัน	๖๒๔
ศิลปกรรมประเภทเทวสถานในวัฒนธรรมจามปา	๖๓๐
ศิลปกรรมประเภทเทวสถานในวัฒนธรรมเขมร	๖๓๔
สรุปประเด็นของบทที่ ๘	๖๔๘
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๖๕๑
บทที่ ๙ มรดกร่วมทางประเพณีและพิธีกรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ประเพณี ๑๒ เดือน ๖๕๓	
บทนำ	๖๕๓
ความหมายและที่มาของ “ประเพณี” “พิธีกรรม” และ “เทศกาล” และ “งานบุญ”	๖๕๔
แนวคิดในการศึกษาประเพณีและพิธีกรรมของนักมานุษยวิทยา	๖๖๐
ประเพณีสิบสองเดือนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๖๖๓
ลักษณะร่วมของประเพณี ๑๒ เดือนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๖๖๓
กรณีศึกษาประเพณีสิบสองเดือนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๖๖๘
ประเพณีสิบสองเดือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต	๖๖๘
ประเพณีสิบสองเดือนของชาวลาวล้านช้างและชาวอีสาน	
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย	๖๗๓
ประเพณีสิบสองเดือนของชาวมอ	๖๘๑
ประเพณีสิบสองเดือนของชาวกัมพูชา	๖๙๓
สรุปประเด็นของบทที่ ๙	๗๐๘
เอกสารที่ควรอ่านเพิ่มเติม	๗๑๒

(ญ)

บรรณานุกรม

๗๑๕

ดัชนี

๗๒๖

ประวัติผู้เขียน

๗๓๕

แนวทางการศึกษามรดกร่วมทาง วัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง^๑

“...นับจากอดีตถึงปัจจุบัน เราอาจรู้จักประเทศเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็น ลาว เวียดนาม กัมพูชา และอื่น ๆ เพียงผิวเผิน ขณะที่บางประเทศอยู่ไกลกันละซีกโลก เรายังรับรู้ข้อมูลข่าวสารความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และยิ่งน่าประหลาดใจก็คือ ประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงกลับรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ของประเทศไทยผ่านสื่อรายการโทรทัศน์ในท้องถิ่น ที่เห็นได้เด่นชัดคือความนิยมในละครทีวี ดารา นักร้องของไทย ฯลฯ แต่เรากลับหันหลังให้กับข้อมูลข่าวสารของประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้ จนบางครั้งนำมาซึ่งความไม่เข้าใจกันและกัน กลายเป็นปัญหาระดับชาติที่เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง

ถึงเวลาที่เราควรจะทำความเข้าใจและศึกษาประเทศเพื่อนบ้านเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน เพื่อประสานประโยชน์ร่วมกัน อันนำมาซึ่งมิตรภาพ และสันติ...”

ปารวี ไพบูลย์ยิ่ง, ๒๕๔๕: บทคัดย่อ

บทนำ

อาณาบริเวณหรือพื้นที่ที่เรียกว่า “ลุ่มน้ำโขง” “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” หรือ “จีเอ็มเอส” (Greater Mekong Subregion-GMS)^๒ ที่ประกอบด้วยดินแดนที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่านซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทางการเมืองการปกครอง ๖ ประเทศคือ จีน (มณฑลยูนนานและมณฑลกว่างซี) พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนามนั้น แม้จะเป็นคำที่ถูกประดิษฐ์หรือสร้างขึ้นจากแนวคิดในเชิง

^๑ เนื้อหาส่วนหนึ่งในบทนี้ปรับปรุงจากบทความของผู้เขียนเรื่อง “มองความสัมพันธ์ของผู้คนและวัฒนธรรมสองฝั่งโขงผ่านสายตานักมานุษยวิทยา (คนหนึ่ง)” ซึ่งเป็นบทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “แม่น้ำโขง ณ นครพนม II” ณ โรงแรมนครพนม ริเวอร์วิว จังหวัดนครพนม ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๓ จัดโดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์

^๒ ผู้เขียนจะใช้ทั้งคำว่า “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” (Mekong Region) “ลุ่มน้ำโขง” (Mekong Basin) และ “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” (Greater Mekong Subregion -GMS) สลับกันไปตามแต่บริบทที่จะกล่าวถึง

เศรษฐกิจการเมือง ในช่วงทศวรรษ ๑๙๙๐ จนอาจกล่าวได้ว่า GMS เป็นสิ่งสร้างทางการเมืองที่มีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์กำกับอยู่ก็ตาม หากแต่เมื่อพิจารณาถึงมิติเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ดังกล่าวก็พบว่า อาณาบริเวณดังกล่าวมี “ลักษณะร่วมกัน” อยู่หลายประการ

แผนที่ทางกายภาพของ “อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง” หรือ “จีเอ็มเอส” (Greater Mekong Subregion –GMS) ในฐานะอาณาบริเวณที่เป็นสิ่งสร้างทางการเมืองที่มีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์กำกับอยู่ หนึ่งดินแดนที่เป็นประเทศจีนที่อยู่ในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงหรือจีเอ็มเอสมี ๒ มณฑลคือ มณฑลยูนนาน (Yunnan) และมณฑลกว่างซี (Quangxi) (ที่มา: <https://77kaoded.com> เข้าถึงข้อมูล ๖ ตุลาคม ๒๕๕๘)

ทั้งนี้ก็สืบเนื่องมาจากภูมิภาคนี้เป็นอาณาบริเวณทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจที่สำคัญ อาณาบริเวณหนึ่งของโลกและของภูมิภาคเอเชีย โดยมีประชากรกว่า ๓๓๐ ล้านคน^๓ นอกจากจะเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว ยังเป็นภูมิภาคที่เต็มไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์นับร้อยกลุ่ม ด้วยเหตุนี้แง่มุมการศึกษาว่าด้วยเรื่อง “ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม” (cultural co-characteristics) หรือ “มรดกร่วมทางวัฒนธรรม” (cultural co-heritage) หรือ “อัตลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรม” (cultural co-identity) ของอาณาบริเวณภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงก็เป็นประเด็นที่นักเรียนทางด้านอาณาบริเวณศึกษา หรือผู้ที่สนใจอาณาบริเวณนี้มีอาจจะละเลย

ดังนั้นวัตถุประสงค์หลักของตำราเล่มนี้ จึงอยู่ที่การพยายามทำความเข้าใจ “ลักษณะร่วม” หรือ “มรดกร่วม” หรือ “อัตลักษณ์ร่วม” ในระบบความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตวัฒนธรรม (cultural area) หรือพื้นที่ที่เรียกว่า “พื้นที่ทางสังคม-วัฒนธรรม” (social-cultural area) ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีขอบเขตกว้างกว่าพื้นที่ทางการเมือง (political area) ตามแนวคิดแบบรัฐชาติสมัยใหม่ (Nation State) และอาณาบริเวณพื้นที่ที่ผู้เขียนหมายถึงในครั้งนี้อยู่ในพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองสมัยใหม่ที่เรียกกันว่า “อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง” (Greater Mekong Subregion-GMS) อันเป็นพื้นที่ที่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวต่างมีวัฒนธรรมบางอย่างหรือหลายอย่าง “ร่วมกัน” อยู่ ปัจจุบันอยู่ในขอบข่ายการเมืองการปกครองแบบรัฐชาติสมัยใหม่ของ ๖ ประเทศคือ จีน (มณฑลยูนนานและกวางสี) พม่า สปป.ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม

อันที่จริงแล้ว ชีวิตผู้คนและชุมชนในพื้นที่อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงไม่ได้มีลักษณะหนึ่งเดียวตายตัว แม้ว่า พัฒนาการของการเกิดรัฐชาติจะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ดินแดน” (Territory) อันเป็น “พรมแดนหรือชายแดนของรัฐชาติ/ทางการเมือง” (Geo-Political Boundaries/Borders) ซึ่งดูประหนึ่งว่าเป็นเส้นที่กั้นขวางให้ผู้คนในภูมิภาคนี้แตกต่างกัน แต่ถ้ามองโดยใช้แนวคิดเรื่อง “พรมแดนทางสังคม-วัฒนธรรม” (Social-Cultural Boundaries) จะพบว่า นับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันผู้คนที่มีพรมแดนนั้นมีประสบการณ์ข้ามพรมแดนในชีวิตประจำวัน ผ่านทางการค้าขายแลกเปลี่ยน การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับกลุ่มคนที่อยู่ตรงข้ามเส้นเขตแดน ผ่านทางการประกอบกิจกรรม พิธีกรรม ประเพณี รวมทั้งเครือข่ายเครือญาติ การค้า วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ อีกทั้งประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่มีพรมแดนเหล่านั้น ก็มีผลต่อการมองตัวตนกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับอำนาจของรัฐ และความเป็นส่วนหนึ่งของชาติอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ อาณาบริเวณที่เรียกว่าอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง The Greater Mekong Sub-

^๓ ข้อมูลปี ๒๐๑๗ ระบุว่าอาณาบริเวณอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงมีประชากรประมาณ ๓๓๒.๗๘ ล้านคน ประกอบด้วยมณฑลยูนนาน ๔๕.๙๗ ล้านคน มณฑลกวางสี-ฉงชิ่ง ๔๖.๐๓ ล้านคน เมียนมา ๕๓.๓๗ ล้านคน ไทย ๖๙ ล้านคน ลาว ๖.๘๖ ล้านคน กัมพูชา ๑๖.๐๑ ล้านคน และเวียดนาม ๙๕.๕๔ ล้านคน

region หรือ GMS จึงเป็นอาณาบริเวณที่ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์มาอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นผู้ที่ที่มี “วัฒนธรรมลุ่มน้ำ” ร่วมกัน แม้ว่ารายละเอียดของวิถีชีวิตของพวกเขาแต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่ ต่างก็มี อัตลักษณ์หรือสีสันแตกต่างกันออกไปตามปมหลังทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาก็ตาม

มโนทัศน์ว่าด้วยเรื่อง “วัฒนธรรม” และ “มรดกทางวัฒนธรรม”

ผู้เขียนเห็นว่า ก่อนที่จะทำความเข้าใจกับมโนทัศน์หรือนิยามและความหมายของคำว่า “มรดกร่วมทางวัฒนธรรม” หรือ “ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม” นั้น เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับมโนทัศน์ หรือนิยามและความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” (Culture) และ “มรดกทางวัฒนธรรม” (Cultural Heritage) เป็นการเบื้องต้นก่อน เพราะสองคำนี้จะป็นฐานให้มีความเข้าใจกับคำว่า “มรดกร่วมทางวัฒนธรรม” หรือ “ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม” ได้ดียิ่งขึ้น

“วัฒนธรรม” (Culture)

นิยามความหมายในคำว่า วัฒนธรรม ในภาษาไทย หรือ Culture ในภาษาอังกฤษ มีหลากหลาย ไม่หยุดนิ่ง มีการแปรเปลี่ยนไปตามสภาพกาละ เทศะ และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นบริบททางสังคมวัฒนธรรมใหม่ ๆ ของผู้คนในแต่ละยุคสมัย คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำศัพท์ทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลาย แต่ปรากฏว่าคำศัพท์คำนี้เป็นคำศัพท์ที่มีความยุ่งยากในการทำความเข้าใจและการอธิบายอย่างมาก โดยทั่วไปแล้ว คำว่าวัฒนธรรมเป็นคำที่นำมาใช้อธิบายถึงกิจกรรมทั้งหมดของมนุษย์ (human activity) อย่างไรก็ดีตาม ก็มักมีการนำคำนี้มาใช้ในความหมายที่แคบหรือที่ลุดข้ออยู่เสมอ กล่าวคือ มีความเข้าใจว่าวัฒนธรรมเป็นเพียงแค่เรื่องราวของ ศิลปะ เช่น การร่ายรำ การแต่งกาย หรือ ดนตรี เป็นต้น^๕ อันตรงกับข้อสรุปของนักมานุษยวิทยาอาวูโสอย่าง ศรีศักร วัลลิโภดม ที่กล่าวไว้ว่าเป็นเรื่องของ “ศิลปวัฒนธรรม” มากกว่าจะครอบคลุมเนื้อหาของวัฒนธรรมทั้งหมด

ดังในกรณีของสังคมไทย นิยามที่คนไทยได้รับรู้และปลูกฝังมาตั้งแต่เป็นนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา และเป็นนิยามที่ปรากฏใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ นั่นคือ “วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม หรือสิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้มนุษย์” หากย้อนไปในอดีต เราพบว่า นิยามของไทยชุดนี้ใกล้เคียงกับคำว่า วัฒนธรรมของยุคสมัยกรีกโบราณ ที่เน้นการพิจารณาในเชิงคู่ตรงข้าม ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔: ๙- ๑๑) ให้ความเห็นว่ วัฒนธรรมในยุควางรากฐานเริ่มตั้งแต่สมัยกรีกโบราณก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๖-๗ มีนัยยะสื่อถึง ผลผลิตของการควบคุม

^๕ ผู้สนใจโปรดดู สุชาติดา ทวีสิทธิ์ และสมหมาย ชินนาค. เอกสารคำสอนรายวิชามนุษย์กับวัฒนธรรม. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๕. ประกอบ